

ЛІТЕРАТУРА

1. James L. McCartney M. D. in *Psychiatric Quarterly* (1933) Classification of prisoners // *Psychiatric Association, Binghamton State Hospital, April 24, 1933. Volume 7, Issue 3, pp 369–377* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.springerlink.com/content/mv5754011771w376/>.
2. Johnson E. H. Prerequisites to Extension of Prisoner Education // *Journal of Correctional Education*. – Vol. 17. – P. 17–19.
3. Колб О. Г. Запобігання злочинності у місцях позбавлення волі : [навч. посіб.] / О. Г. Колб. – Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. держ. Ун-ту ім. Лесі Українки, 2005. – 494 с.
4. Хохряков Г. Ф. Парадоксы тюрьмы. Проблемы, дискуссии, предложения / Г.Ф. Хохряков. – М.: Юрид. лит., 1991. – 224 с.
5. Бартол Курт. Психология криминального поведения / К. Бартол. – СПб.: ПРАЙМ-Еврознак, 2004. – 325с.
6. Сулицький В.В. Психологія суїцидальної поведінки / В.В. Сулицький. – К. : МП Леся, 2001. – 316 с.
7. Прусс В. М. Пенітенціарна система України : [монографія] / В. М. Прусс, Д. В. Ягунов. – О. : Фенікс, 2006. – 252 с.
8. Зобков В. Про удосконалення профілактичних заходів проти жорстокості і професійної деформації офіцерів виправно-трудових колоній / В. Зобков // *Професійний фізіолог*. – К., 2000. – С. 12–18.
9. Проведення тренінгу «Професійна деформація працівників кримінально-виконавчої служби» в Збаразькій виправній колонії (№ 63) <http://www.kvs.gov.ua/peniten/control/ter/uk/publish/article/80288.jsessionid=5D2A494F91B30FA1465B7559E6B60172>
10. Огляд результатів діяльності психологів установ виконання покарань та слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України за 2012-2014 роки.
11. Олейников А. Н. Тюремная субкультура в России: от повседневной жизни до государственной власти / А. Н. Олейников. – М. : ИНФРА-М, 2001. – 418 с.
12. Абрамкин В. Ф. Поиски выхода. Преступность, уголовная политика, места заключения в постсоветском пространстве / В. Ф. Абрамкин. – М. : Права человека, 1996. – 240 с.
13. Підтримка пенітенціарної реформи в Україні [Електронний ресурс] / Швейцарсько-український проект. – Режим доступу : <http://penreform.org.ua/ua/pro-proekt/zavdannya-proektu-2/2-rofilaktikaprofesijnoyi-deformatsiyi.html>
14. Черненко М. П. Ресоціалізація Державною кримінально-виконавчою службою України засуджених до позбавлення волі / М. П. Черненко // *Кримінально-правові науки. Актуальні проблеми боротьби зі злочинністю в Україні*. – 2008. – Т. 5. – С. 628.

УДК 343.31 (477)

СУБ'ЄКТИВНА СТОРОНА ПОСЯГАННЯ НА ТЕРИТОРІАЛЬНУ ЦІЛІСНІСТЬ І НЕДОТОРКАННІСТЬ УКРАЇНИ (СТ. 110 КК УКРАЇНИ)

Рубашенко М.А.,
к.ю.н., асистент

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Стаття присвячена аналізу суб'єктивної сторони законодавчо визначених форм посягання на територіальну цілісність і недоторканність України (ст. 110 КК України). Розкрито зміст прямого умислу в кожній із форм учинення злочину, відображено значення мети та мотивів посягання на територіальну цілісність і недоторканність України.

Ключові слова: посягання на територіальну цілісність України, зміна меж території України, суб'єктивна сторона, вина, мотив і мета злочину.

Рубашенко Н.А. / СУБЪЕКТИВНАЯ СТОРОНА ПОСЯГАТЕЛЬСТВА НА ТЕРРИТОРИАЛЬНУЮ ЦЕЛОСТНОСТЬ И НЕПРИКОСНОВЕННОСТЬ УКРАИНЫ (СТ. 110 УК УКРАИНЫ) / Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого, Украина

Статья посвящена анализу субъективной стороны форм посягательства на территориальную целостность и неприкосновенность Украины, предусмотренных ст. 110 УК Украины. Раскрыто содержание прямого умысла в каждой из форм совершения преступления, отражено значение цели и мотивов посягательства на территориальную целостность и неприкосновенность Украины.

Ключевые слова: посягательство на территориальную целостность Украины, изменение границ территории Украины, субъективная сторона, вина, мотив и цель преступления.

Rubashchenko M.A. / SUBJECTIVE ELEMENT OF ENCROACHMENT ON THE TERRITORIAL INTEGRITY AND INVIOABILITY OF UKRAINE (ART. 110 CC OF UKRAINE) / Yaroslav Mudryi National Law University, Ukraine

The article is devoted to the analysis of the subjective element of legislatively defined forms of encroachment on the territorial integrity and inviolability of Ukraine (Article 110 of the Criminal Code of Ukraine). The author proves that mandatory feature of the subjective element in every form of encroachment is a fault. The aim of criminal conduct mentioned in the first part of art. 110 of the CC of Ukraine is considered as a mandatory feature of encroachment on the territorial integrity and inviolability of Ukraine only in the first and second forms. The motives are not mandatory feature of the subjective element of the crime.

It is found that in all forms of encroachment the crime is committed with a direct intent. The author discovers peculiarities of the direct intent in each form of the criminal conduct according to the intellectual and volitional features. The role of the mistake of fact and mistake of law for the criminal liability according to this article CC is discovered also.

A special criminal destination of the criminal aim in this corpus delictis is discovered. This destination is manifested in the thesis that the aim «to change the territory of Ukraine or the state border of Ukraine in violation of the order established by the Constitution of Ukraine», in the first and second forms of the crime is a mandatory feature of the subjective element of this crime and simultaneously a feature that defines the scope of the objective element and the contents of object of the crime. An aim in the third and the fourth form of the crime is a feature that describes the content of information that is reported or distributed.

Key words: encroachment on the territorial integrity of Ukraine, change of the territory of Ukraine, subjective element of a crime, fault, motives and aim of the crime.

При вирішенні питання про обов'язкові ознаки суб'єктивної сторони основного складу злочину, передбаченого ст. 110 КК України, насамперед, слід виходити з того, що в ч. 1 цієї статті буквально вказано на умисний характер дій, учинюваних у першій та другій формі (тоб-

то, «дій, вчинених з метою ...»), а також на їх мету – зміну меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України. Отже, теоретичного вирішення потребують питання про форму вини щодо третьої («публічні заклики») та четвер-

тої («розповсюдження матеріалів») форм учинення злочину та чи є обов'язковою для них зазначена мета, а також питання про кримінально-правове значення мотиву та емоційного стану. Крім того, для правильного застосування ст. 110 КК України є важливим теоретичне висвітлення змісту суб'єктивної сторони злочину стосовно кожної форми його вчинення.

Оскільки злочин є тільки передбачене КК України суспільно небезпечне винне діяння, вчинене суб'єктом злочину (ч. 1 ст. 11 КК України), то, насамперед, суб'єктивною ознакою посягання на територіальну цілісність України виступає вина, яка згідно зі ст. 23 КК України є психічним ставленням особи до вчинюваного діяння, передбаченого КК України, та його наслідків, вираженого у формі умислу чи необережності. Зміст вини складають інтелектуальний (усвідомлення і передбачення) та вольовий елементи, поєднання яких утворюють різні форми вини.

Суб'єктивна сторона посягання на територіальну цілісність і недоторканність України, вчинюваного в кожній із вищезазначених чотирьох форм, характеризується вищою формою прямого умислу. Аналіз наукової літератури показав єдність поглядів учених щодо визнання прямого умислу обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони цього злочину [1, с. 128; 4, с. 12; 8, с. 29; 12, с. 256; 15, с. 16; 17, с. 19].

Стосовно перших двох форм дій висновок щодо обов'язковості прямого умислу підтверджується тим, що у диспозиції ч. 1 ст. 110 КК України буквально зазначена мета, що свідчить про їх цілеспрямований характер, вони є не самоціллю, а способом досягнення того кінцевого результату, що і є метою. Висновок про обов'язковість прямого умислу для всіх форм учинення злочину випливає із зроблених нами у попередніх публікаціях висновків щодо визнання складу злочину, вчинюваного в першій та другій формах, – усіченим, а в третій та четвертій формах – формальним [14, с. 9-11]. В усіченому і формальному складах злочинів об'єктивна сторона не включає суспільно небезпечних наслідків, із чого випливає, що: 1) психічне ставлення до них не входить у зміст вини, а тому момент передбачення випадає із інтелектуального елемента умислу; 2) непрямий умисел тут виключається, оскільки свідоме допущення стосується винятково суспільно небезпечних наслідків, а вони лежать за межами об'єктивної сторони; 3) вольова ознака умислу обмежується бажанням учинити конкретну дію чи бездіяльність. Виходячи із викладеного та приписів ч. 2 ст. 24 КК України, можна зробити загальний висновок про те, що прямий умисел характеризується сукупністю ознак: 1) інтелектуальною ознакою – особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер своїх дій, і 2) вольовою ознакою – особа бажала їх учинення.

У кожній із форм учинення злочину прямий умисел наповнюється специфічним змістом, обумовленим особливостями безпосередніх об'єктів та предметів злочину, об'єктивної сторони та характеру суспільної небезпечності злочинних дій. Для правильного вирішення питання про зміст прямого умислу щодо кожної форми вчинення злочину, насамперед, слід ураховувати загальні теоретичні положення щодо зазначених інтелектуальної і вольової ознак. По-перше, розглянемо інтелектуальну ознаку. Предметом усвідомлення є фактична основа (обставини) вчинюваного діяння та його соціальне значення – суспільно небезпечний характер [13, с. 28]. Інтелектуальні ознаки прямого умислу вимагають встановлення усвідомлення винним усіх фактичних об'єктивних ознак учиненого (об'єкта, предмета, потерпілого та об'єктивної сторони), що є обов'язковими для відповідної форми посягання на територіальну цілісність і недоторканність, а також його суспільної небезпечності. Суб'єкт злочину розуміє (самоусвідомлює), якою є оцінка вчинених ним дій з позиції держави і суспільства. По-друге, щодо вольової ознаки. Бажання – це цілеспрямоване прагнення, спрямоване на певний предмет [13, с. 31]. Тому вольовий елемент при

вчиненні посягання на територіальну цілісність України полягає у бажанні (цілеспрямованому прагненні) вчинити дію, що утворює об'єктивну сторону злочину у відповідній формі.

Отже, при посяганні на територіальну цілісність України прямий умисел має такий зміст залежно від форми вчинення злочину:

1. При його вчиненні в перших двох формах («дії, вчинені з метою...») прямий умисел характеризується: 1) інтелектуальною ознакою – особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер цих дій, тобто усвідомлювала: а) фактичну сторону своїх дій – що дії вчиняються стосовно території України і спрямовані на зміну меж території або державного кордону України без згоди Українського народу, вираженої на Всеукраїнському референдумі; б) суспільно небезпечний характер своїх дій – що вчинювані дії заподіюють істотну шкоду цілісності території України у вигляді відторгнення частини території або придбання чи передачі суверенних прав на частину території без згоди на те Українського народу або можуть заподіяти таку шкоду; 2) вольова ознака – особа бажала вчинення своїх дій, тобто цілеспрямовано направляла свою волю на їх учинення.

2. У третій формі вчинення злочину («публічні заклики...») прямий умисел характеризується: 1) інтелектуальною ознакою – особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер своїх дій, тобто усвідомлювала: а) фактичну сторону своїх дій – що повідомляє значній кількості людей (публіці) інформацію, зміст якої спрямований викликати у значній кількості осіб бажання вчинити дії з метою зміни меж території або державного кордону України без згоди Українського народу, вираженої на Всеукраїнському референдумі; б) суспільно небезпечний характер своїх дій – що вони можуть викликати в інших осіб бажання вчинювати дії, якими заподіюється істотна шкода цілісності території України у вигляді відторгнення частини території або придбання чи передачі суверенних прав на частину території без згоди на те Українського народу; 2) вольова ознака – особа бажала вчинення своїх дій, тобто цілеспрямовано направляла свою волю на їх учинення. Особливо важливим є усвідомлення особою публічного способу вчинення закликів, тобто того, що заклики доводяться до відома (сприйняття) публіки, серед якої є відносно значна кількість осіб, що здатні усвідомлювати свої дії і керувати ними та яка виступає як адресатом інформаційного впливу, так і адресатом інформаційного повідомлення. Так, заклик не буде публічним, якщо він був направлений поштою приватно посадовій особі, яка потім інформувала про лист засоби масової інформації, або якщо він був записаний в особистому щоденнику, нотатках, які були викрадені та оприлюднені. Хоч такі заклики об'єктивно й були доведені до відома широкого кола осіб, однак суб'єктивно винний не усвідомлював їх публічність.

3. Прямий умисел у четвертій формі вчинення злочину («розповсюдження матеріалів із закликами...») характеризується: 1) інтелектуальною ознакою – особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер своїх дій, тобто усвідомлювала: а) фактичну сторону своїх дій – що розповсюджує серед значного кола людей (одержувачів) матеріали, що містять заклики до вчинення дій з метою зміни меж території або державного кордону України без згоди Українського народу, вираженої на Всеукраїнському референдумі; б) суспільно небезпечний характер своїх дій – що вони можуть призвести до ознайомлення значної кількості осіб зі змістом цих матеріалів і, як наслідок, викликати в інших осіб бажання вчинювати дії, якими заподіюється істотна шкода цілісності території України у вигляді відторгнення частини території або придбання чи передачі суверенних прав на частину території без згоди на те Українського народу; 2) вольова ознака – особа бажала вчинення своїх дій, тобто цілеспрямовано направляла свою волю на їх учинення.

Разом із тим, стосовно перших двох форм учинення розгляданого злочину додатково виникає питання про те, чи є обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони складу злочину усвідомлення особою того, що вчинювані нею дії порушують приписи Конституції України. Це обумовлено тим, що в ч. 1 ст. 110 КК України буквально йдеться про суб'єктивну спрямованість дій на зміну меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України. По суті можна стверджувати, що стосовно цієї статті КК України актуалізовано питання про усвідомлення особою протиправності своїх дій, причому воно постає відразу двоюко: чи є обов'язковим усвідомлення особою порушення вимог КК України та приписів Конституції України.

Це питання ускладнено ще й тим, що заборона, про порушення якої йдеться у ст. 110 КК України, не належить до так званих «загальних заборон» («не вкради», «не вбий» тощо). Як свідчать соціологічні дослідження, абсолютна більшість українців не читали і навіть не переглядали Конституцію України. Ураховуючи це, можна стверджувати, що великий відсоток українців не знають, що питання про зміну територію України може вирішувати тільки народ на Всеукраїнському референдумі, а Конституція України, таким чином, передбачає правомірний спосіб «порушення цілісності» (зміни) території України.

У науці кримінального права висловлені різні погляди стосовно того, чи передбачає умисел також і знання особою кримінальної протиправності вчиненого, які знайшли своє відображення у літературі. На нашу думку, при вирішенні поставленого питання необхідно виходити із законодавчого визначення умислу (прямого і непрямого), наведеного у ст. 24 КК України, з якого випливає обов'язковість усвідомлення особою суспільно небезпечного характеру свого діяння і необов'язковість усвідомлення того, приписи якого закону цим діянням порушуються.

Стосовно ст. 110 КК України це означає, що у всіх формах учинення злочину для суб'єктивної сторони не є обов'язковим усвідомлення особою, що вона порушує приписи саме ст. 110 КК України. Крім того, для першої та другої форм учинення цього злочину не є обов'язковим усвідомлення особою того, що вона порушує приписи саме ч. 2 ст. 5 та ст. 73 Конституції України. Однак обов'язковим для цих форм учинення злочину є усвідомлення суспільно небезпечного характеру дій, вчинених з метою зміни меж території або державного кордону України на порушення порядку, передбаченого зазначеними статтями Конституції України. Тобто, обов'язково усвідомлення того, що вчинювані дії заподіюють істотну шкоду цілісності території України у вигляді відторгнення частини території або придбання чи передачі суверенних прав на частину території без згоди на те Українського народу або можуть заподіяти таку шкоду.

У певному змістовному зв'язку з вищевикладеним перебуває і питання про значення для вирішення питання про кримінальну відповідальність особи за розглядуваний злочин її юридичної і фактичної помилок, тобто її неправильних (помилкових) уявлень про юридичні властивості або фактичні об'єктивні ознаки вчинюваного діяння.

Юридична помилка відображає незнання особою кримінального закону і, як правило, не впливає на вину та не виключає кримінальної відповідальності [5, с. 53-54]. Як було зазначено вище, ознака протиправності лежить поза межами предметного змісту вини. Виходячи з цього, можна стверджувати, що помилка особи в юридичній кваліфікації вчинюваного діяння або у виді чи розмірі покарання за злочин ніяким чином не впливає на вирішення питання про її відповідальність за ст. 110 КК України. По-іншому, на наш погляд, може виглядати помилка особи у злочинності діяння, зокрема, той її вид, при якому вона помиляється щодо юридичних властивостей свого злочинного діяння і помилково вважає його правомірним діянням.

Така помилка може виступати причиною неусвідомлення особою суспільної небезпечності своїх дій. Наприклад, особа при вчиненні зазначених у ст. 110 КК України дій помилково вважала, що Конституція України дозволяє вирішувати питання про зміну меж території України шляхом проведення тільки місцевого референдуму. Цей вид юридичної помилки відрізняється від інших тим, що він безпосередньо межує з питанням про усвідомлення суспільно небезпечного характеру вчинюваних особою дій як обов'язкової ознаки умислу, і може впливати на вирішення останнього. Зокрема, у наведеному прикладі помилка може формувати в особи уявлення про те, що її дії не заподіюють і не можуть заподіяти ніякої шкоди Українському народу чи Українській державі і тим самим указувати на відсутність в конкретному випадку усвідомлення особою суспільно небезпечного характеру вчинюваних дій, що має похідним наслідком висновок про відсутність умислу, суб'єктивної сторони і складу злочину в цілому. При протилежному за своїм змістом виді юридичної помилки, коли винний вважає, що вчиняє злочинне посягання на територіальну цілісність України, а насправді його дії взагалі не є злочинними (наприклад, публічний заклик до Верховної Ради України про прийняття рішення про федералізацію чи децентралізацію), про кримінальну відповідальність не може бути й мови, оскільки йдеться лише про уявний злочин.

Юридична помилка на практиці нерідко постає у більш складному вигляді, оскільки поєднується з практичними труднощами у визначенні юридичного змісту деяких понять, які безпосередньо впливають на юридичну оцінку вчинюваних особою дій. Насамперед, це стосується таких понять, як республіка, федералізація, децентралізація. Багатозначність їх юридичних визначень може призводити до невідповідності між розумінням цих понять особою, дії якої кваліфікуються, і іншими особами, в тому числі працівниками правоохоронних органів. Так, у випадках закликів особи до створення на території певної області України окремої республіки вчинене діяння не містить в собі складу розглядуваного злочину, якщо буде встановлено, що під республікою особа розуміла автономну республіку в межах території України і зі збереженням цілісності останньої. Отже, у таких випадках суб'єктивне бачення юридичного змісту певних понять особою, яка вчинює дії, має вирішальне значення для кримінально-правової оцінки її дій.

Фактична помилка, як відомо, може суттєво впливати на вирішення питання про кримінальну відповідальність, однак при вчиненні розглядуваного злочину вона не виявляє значних труднощів і за її наявності питання вирішується відповідно до правил, вироблених наукою кримінального права. Наприклад, як замах на вчинення розглядуваного злочину будуть кваліфіковані такі дії з фактичною помилкою: а) особа посягає на територію, яку вона помилково вважає приналежною Україні, б) особа помилково вважає, що доводить заклики до відома значного кола осіб. Якщо ж у особи внаслідок її помилки відсутнє усвідомлення об'єктивних ознак дій, зазначених у ст. 110 КК України, наприклад, вона не усвідомлює, що її промову із закликом ретранслюють через гучномовець, то кримінальна відповідальність за такі дії виключається, крім випадків наявності в них складу готування до публічних закликів.

Окремого розгляду потребує мета вчинення злочину та її значення для кваліфікації дій за ст. 110 КК України. Мета – це уявлення про бажаний результат, якого прагне досягти особа, що визначає спрямованість діяння; уявлення про суспільно небезпечний наслідок злочину, про ту шкоду, що, як усвідомлює винний, настане для охоронюваних кримінальним законом відносин і яка є для нього бажаною [6, с. 190].

Мета характеризує ставлення особи до наслідків свого діяння, які не включені до складу злочину як обов'язкова

ознака його об'єктивної сторони, а розглядаються як очікуваний особою об'єктивний результат, на досягнення якого особа спрямовує своє діяння. Стосовно ч. 1 ст. 110 КК України це означає, що мета характеризує ставлення особи до зміни меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією, яка (зміна) виступає очікуваним об'єктивним результатом учинених нею дій, передбачених ч. 1 цієї статті. Настання наслідку у вигляді фактичної зміни (відторгнення) території України є ознакою складу, передбаченого ч. 3 ст. 110 КК України.

У науці кримінального права відсутня єдність у поглядах на те, скільком формам об'єктивної сторони цього злочину притаманна мета зміни меж території України. Зокрема, учені вважають, що така мета стосується: 1) лише перших двох форм учинення цього злочину, тобто, «дій, учинених з метою...» [9, с. 11; 12, с. 256]; 2) перших трьох форм учинення злочину, тобто «дій, учинених з метою...» та публічних закликів [7, с. 185]; 3) усіх форм учинення злочину (до цієї групи нами віднесені також погляди тих учених, які вказували на зазначену мету і при цьому не зазначали про те, що вона характеризує не всі форми вчинення злочину) [1, с. 128; 4, с. 12; 8, с. 29; 11, с. 139-140; 15, с. 16; 17, с. 19].

На нашу думку, зазначена в ч. 1 ст. 110 КК України мета характеризує виключно перші дві форми вчинення посягання на територіальну цілісність України. По-перше, на це вказує текст диспозиції ч. 1 ст. 110 КК України, в якій перші дві форми вчинення злочину з об'єктивної сторони характеризуються як будь-які дії із зазначеною метою і тому публічні заклики і розповсюдження матеріалів відокремлені від них словосполученням «а також» не як окремі види дій з тією самою метою (перші дві форми охоплюють всі їх види), а як альтернативні форми вчинення цього злочину (третьою і четвертою), для яких зазначена мета не є обов'язковою ознакою. По-друге, характер суспільної небезпечності публічних закликів і розповсюдження матеріалів визначається тим, що вони створюють можливість (загрозу) заподіяння шкоди у вигляді зміни (відторгнення) території України іншими особами внаслідок впливу на них публічних закликів та закликів, які містяться в розповсюджених матеріалах. Саме тому для суб'єктивної сторони злочину, вчинюваного в цих формах, достатньо прямого умислу на вчинення зазначених суспільно небезпечних дій.

Такий підхід знайшов своє втілення і в судовій практиці. Так, вироком суду ОСОБУ_1 засуджено за ч. 1 ст. 110 КК України за те, що винний скопіював з одного сайту та розмістив на іншому статті із закликами, при цьому «зміст цих статей його особисто не цікавив, він бажав лише розповсюджувати статті за гроші, ладен був розповсюджувати в такий спосіб публікації будь-якого змісту» [3], а іншим вироком ОСОБА_2 був засуджений за замах на розповсюдження матеріалів, при цьому винний пояснив, що «в нього не було коштів на утримання сім'ї, через що він погодився поширювати агітаційні матеріали» [2].

У третій та четвертій формах учинення розглядуваного злочину «мета зміни меж території...» не є обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони дій особи, яка вчинює публічні заклики або розповсюджує матеріали із закликами, а характеризує зміст заклику – спрямованість інформаційного впливу, обумовленого змістом інформації, на осіб, яким інформація повідомляється, тобто характеризує мету тих дій, до яких закликається публіка.

У науці кримінального права також висловлено думку, згідно з якою вчинення цього злочину в третій та четвертій формах характеризується так званою «спеціальною метою» – спонукати, схилити широке коло осіб до вчинення дій, спрямованих на зміну меж території або державного кордону України, на порушення порядку, встановленого Конституцією [16, с. 116-117].

Ми не можемо погодитися із запропонованим підходом і вважаємо, що із вищевикладених висновків про обов'язковість для третьої та четвертої форм учинення цього злочину лише ознак прямого умислу випливає, що мета вчинення злочину не може набувати обов'язкового значення навіть якщо її назвати спеціальною, оскільки вона не зазначена в ч. 1 ст. 110 КК України. Те, що називається «спеціальною» метою по суті є теоретичним виділенням мети при характеристиці спрямованості дій, учинених з прямим умислом. Тобто в такому контексті мета характеризує спрямованість інформаційного впливу, обумовлену змістом закликів, і не виходить за рамки характеристики змісту умислу.

Вищевикладене не означає, що особа при вчиненні розглядуваного злочину в третій та четвертій формах не може фактично мати за мету зміну меж території України. Така мета може нею ставитись, однак в такому разі мета має особливості свого змісту, які полягають в тому, що зазначена зміна меж території України розглядається особою не як уявний результат своїх дій, а як можливий результат дій осіб, на які вплинуть заклики. Крім того, слід брати до уваги, що в таких випадках йдеться про відсутність ознак співучасті у вчиненні розглядуваного злочину в першій та другій формах. Фактична наявність зазначеної мети може набувати юридичного значення лише при призначенні покарання за злочин, як один із показників, що характеризують ступінь суспільної небезпечності особи винного.

Отже, мета зміни меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України, виступає обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони складу розглядуваного злочину, вчинюваного тільки в першій та другій формах. Кваліфікація посягання на територіальну цілісність у цих формах за ч. 1 (або ч. 2) ст. 110 КК України визначається постановкою мети (тобто її досягнення не вимагається), а кваліфікація за ч. 3 ст. 110 КК України – її реалізацією. Відсутність цієї мети в конкретних діях особи вказує на відсутність у них складу цього злочину, але не виключає можливості кваліфікації дій за іншими статтями КК України.

За своїм кримінально-правовим значенням зазначена мета в першій та другій формах учинення розглядуваного злочину суттєво відрізняється від інших складів злочинів, в яких мета є обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони злочину, тим, що вона ще й визначає зміст об'єктивної сторони дій та об'єкта злочину. Йдеться про екстраординарність конструкції складу посягання на територіальну цілісність України, вчинюваного в цих формах, яка проявляється в гіперболізації суб'єктивних ознак злочину, зокрема зазначеної в ст. 110 КК України мети. Аналізована кримінально-правова норма фактично втілює в собі так звану «фінальну теорію дії», що набула значного поширення в середині ХХ ст. у ФРН (Вельцель, Майхофер, Маурах, Майер та ін.). Вихідним положенням прихильників цієї теорії є теза про те, що основне значення в проблемі відповідальності має не стільки саме протиправне діяння, скільки суб'єкт злочину, його наміри, його антисуспільна воля, а сутність і зміст самого діяння визначаються не об'єктивними факторами, в яких у дійсності втілюється воля людини, а однією тільки спрямованістю, «фінальністю» цієї волі, незалежно від того, чи судилося збутися намірам людини [10, с. 67-69].

Раніше ми вже пропонували законодавчо сформулювати перші дві форми об'єктивної сторони як «дій, безпосередньо спрямованих на...» [14, с. 4, 9]. Таке вдосконалення змісту ч. 1 ст. 110 КК України призведе до зникнення необхідності у визнанні як обов'язкової ознаки мети «зміни меж території...». Нове формулювання усуне зазначену екстраординарність складу злочину і сприятиме більш адекватному встановленню меж кримінально-правової охорони та відображенню змісту об'єкта та об'єктивної сторони складу, відмежуванню цього злочину

від суміжних злочинів, вирішенню питань про диференціацію відповідальності за цей злочин. У разі прийняття наших пропозицій, для кваліфікації за першими двома формами об'єктивної сторони достатньо буде встановити усвідомлення фактичної сторони та суспільної небезпечності «дій, безпосередньо спрямованих на...» та бажання учинення таких дій.

Що ж стосується мотиву вчинення злочину, то він не є обов'язковою ознакою посягання на територіальну цілісність України. Мотиви можуть бути різними і мають кримінально-правове значення тільки як обставини, які пом'якшують чи обтяжують покарання. Особа може вчинити «дії з метою...», публічні заклики чи розповсюдження матеріалів із цими закликами, керуючись будь-якими мотивами – ненавистю до України, прагненням до влади, корисливими чи іншими особистими мотивами тощо. Ще М. С. Таганцев зазначав, що особа, яка прийняла участь у заколоті заради грошової винагороди чи керуючись особистими цілями, так само буде відповідати за заколот, як і особа, проникнута політичним фанатизмом [18, с. 187]. Подібно мотиву вирішується питання про значення емо-

ційного стану особи під час учинення розглядуваного злочину.

Для правильного застосування ст. 110 КК України також важливим є правильне розуміння співвідношення мети і мотиву злочину. Мотив є внутрішнім фактором, який спонукає особу до вчинення зазначених у ст. 110 КК України дій, а мета є внутрішнім фактором, що визначає суб'єктивну і об'єктивну спрямованість цих дій. Таке їх співвідношення вказує на самостійність цих ознак. Тому, наприклад, наявність корисливого мотиву в діях особи не заперечує існування і реалізацію такою особою мети, зазначеної у ч. 1 ст. 110 КК України – зміни меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України. Більше того, в деяких випадках досягнення особою такої мети може мати значення необхідної умови задоволення корисливих мотивів (корисливих інтересів). Для точного відображення ставлення конкретної особи до об'єкта злочину, на який вона посягає при вчиненні зазначених у ст. 110 КК України дій, важливе значення мають як мета, так і мотив злочину.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бантишев О. Ф. Кримінальна відповідальність за злочини проти основ національної безпеки України (проблеми кваліфікації) : моногр. / О. Ф. Бантишев, О. В. Шамара. – 3-тє вид., перероб. та доп. – Луганськ : ТОВ «Віртуальна реальність», 2014. – 198 с.
2. Вирок Суворовського районного суду м. Херсона у справі № 668/13682/14-к від 16 жовтня 2014 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/41772024>.
3. Вирок Центрального районного суду міста Миколаєва у справі № 490/8181/14-к від 18 липня 2014 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/39863781>.
4. Гуророва Н. А. Уголовное право Украины. Особенная часть. Раздел II. Преступления против основ национальной безопасности Украины / Н. А. Гуророва // Весы Фемиды (Журнал в журнале). – 2004. – № 3-4. – С. 5–16.
5. Зінченко І. О. Кримінальне право України. Загальна та Особлива частини в питаннях і відповідях : наук.-практ. посіб. / І. О. Зінченко, В. Б. Харченко. – К. : Атіка, 2013. – 240 с.
6. Кримінальне право України : Загальна частина : підручник / В. І. Борисов, В. Я. Тацій, В. І. Тютюгін та ін. ; за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. – 5-тє вид., переробл. і допов. – Х. : Право, 2015. – 528 с.
7. Кримінальне право України. Загальна та Особлива частини : навч. посіб. / В. М. Стратонов, О. С. Сотула / за заг. ред. В. М. Стратонова. – К. : Істина, 2007. – 400 с.
8. Кримінальне право України. Особлива частина : підруч. / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. ; за ред. проф. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. – 5-е вид., переробл. і допов. – Х. : Право, 2015. – 680 с.
9. Лантінов Я. О. Злочини проти основ національної безпеки України : альбом схем / М. В. Даньшин, Я. О. Лантінов / за заг. ред. Я. О. Лантінова. – Х. : «Харків юрид.», 2012. – 24 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www-jurfak.univer.kharkov.ua/kafedry/kaf_kryminal-prav/kk/Razdel_1_KK.pdf.
10. Лясс Н. В. Критика финальной теории действия / Н. В. Лясс // Правоведение. – 1960. – № 4. – С. 67–79.
11. Мошняга Л. В. Кримінальна відповідальність за злочини проти конституційних основ національної безпеки України : Дис. ... канд. юрид. наук за спец. : 12.00.08 / Л. В. Мошняга ; наук. кер. В. П. Ємельянов ; ХНУВС. – Х. : Б. в., 2011. – 226 с.
12. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – 7-ме вид., переробл. та допов. – К. : Юрид. думка, 2010. – 1288 с.
13. Рарог А. И. Субъективная сторона и квалификация преступлений / А. И. Рарог. – М. : ООО «Профобразование», 2001. – 135 с.
14. Рубашенко М. А. Кримінальна відповідальність за посягання на територіальну цілісність і недоторканність України : автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук за спец. : 12.00.08 «кримінальне право та кримінологія ; кримінально-виконавче право» / М. А. Рубашенко ; Національний юридичний університет ім. Ярослава Мудрого. – Харків, 2015. – 20 с.
15. Селецький С. І. Кримінальне право України. Загальна частина : навч. посіб. / С. І. Селецький. – К. : Центр учб. л-ри, 2008. – 248 с.
16. Скулиш Є. Д. Злочини проти основ національної безпеки України : навчальний посібник / Є. Д. Скулиш, О. Ю. Звонарьов. – К. : Наук.-вид. відділ Нац. акад. СБУ, 2011. – 220 с.
17. Уголовное право Украины. Особенная часть в вопросах и ответах : конспект лекций / В. Б. Харченко, Б. Ф. Перекрестов. – К. : Атіка, 2002. – 256 с.
18. Уголовное уложение от 22 марта 1903 года (неофиц. изд.) // Изд. Н. С. Таганцева. – СПб. : Гос. тип., 1904. – 1007 с.